

EUSKAL-IZENAK ERDIAROKO IDAZKERAN

(Begiraldi Orokor Bat) (1)

Amaitu dugu Errjoxa'ko Kukulla'n, Donemillian'en "monasterio" edo Lekai-detxean antziñate artan ongi gordeak izan ziralako, gure egunotara irixti zaizkigun VIII eta IX mendeetako larrukietan, euskal-izenen azterketa-lana.

Badut lan ori bera gaiñerako larrukietan ere egiteko asmoa. Ez dira asko Euskalerriaz mintzatzen zaizkigun IX mendeko larruki oiek. Gejenak, Baldego-bi, edo Gobiaran'en dagoan "Vallis Composita"ko gotzaien "jauregian" idatziak. Orain "Valpuesta" esaten diote erri orri, eta Burgos'ek Araba'ko Gobiaran'en sartzen duan adar estu baten mutur-muturrean dago.

Ekintza ortan asi aurretik ordea, egoki derizkiot egindako lanaren emaitzari so-aldi orokor bat ematea. Bikojtza izanen dan so-aldia:

Aurrena, Larruki oietan agertu zaigun ortografia oroitu nai nuke: Batez "H" izki iskanbil-sortzaille orren idazkerari dagokion aldetik.

Uste baiño larriagoa da indarkeri gorritz sartu nai diguten "H" orren istillua.

Onako arrazoi txepel auek eman oi dira bere erabilketaren alde:

— 1.ª: "Iparraldean erabiltzen dala". Bai, baiñan Egoaldean ez, eta

Egoaldekook Iparraldekoak baiño askoz geiago gera, %90, eta geiengoak egin beardu legea.

Demokraziaren muiña dan Arau orri, "minoriak ere errespetua merezi duala esanez" erantzun zion Koldo Mitxelena'k Arantzazu'n. Bedi, Mitxelena: guk ez diegu Benaparrei eta Zuberotarrei "H"rik kenduko; alderantziz, errespetu guttiz artuko dugu aiek beren oituren bidetik jarraitzea.

Orrela, gutxiengoari errespeturik aundiena gordez, bai noski, baiñan legea egin, geiengoak egin beardu legea. Eta geiengo, Koldo, gu gera. Naiz idatzi

Naitanaiezkoa dut, beste ooren aurretik barkapena eskatu bearra. Gutun bat bidali zidan dirala egun batzuk Jaime Kerexeta adiskide zintzoak. Ementxe nai nuan gutun ori gaur argitaratu; eta bertan eskatzen zizkidan erantzunak ematen saiatu. Nere paperen artean galdu zait ordea gutun ori, eta ezin izan dut aurkitu, naiz arreta guttiz billatu. Barkatu, Jaime. Urrengo zebakirako utzi bearko dut eginkizun atsegiñ ori, ordurako zure eskutitz ori aurkitzeko gauza gertatzen ba-naiz.

bai, "H"rik agoskatzen ez duan Laburdieraz mintzatzten diran Laburditarrek zenbatzeke ere, eundik ogei ta amarra! %90! (Irakurleak jakingo du noski Laburdi'ren Sortaldeak benaparreraz egiten duala, Gipuzkoa'ren Sarkaldeak bizkaieraz egiten duan bezala).

Arazo ori Mitxelena'k baiño askoz obeki ikusiz, "ez zazute "H"rik artu; gure artean ere "H"a galtzen ari da. Gu urpera goaz gaiñera. Ez zaitezte urpera dijoan ontzi batera sartu", aolku-eman zuan zugurki Lafitte'k Arantzazu'n bertan.

Guk, Koldo, beti izan diegu eraspen osoa "H" erabiltzen duten euskalkie; Ez diegu sekulan "H" ori indarrez kenduko.

Ez du eraspen ori erabilli gurekin zure Euskerazaintzak, Koldo. Ezta Eusko Jaurlaritzak ere. "H"rik ez ba'duzute artu nai, ez duzute Jaurlaritzatik txanpon bat ere jasoko", agindu-eman zien ikastolei, orduan Eusko-Jaurlaritzan Ezikuntza-Ministro zan Etxenike'k. Ala gelditu ziran pilloka gure biltokietan, guk ikastoletarako gertutu genituan ikaste-liburuak; eta an daude oraindik, txit balio aundiko liburu bikaiñak.

"Minoriarentzat errespetua" eskatzen zenuan zuk, Mitxelena. Non da "maioriar;" zor zaiona?

—2.ª: "H"a kultura aundiko euskeran izan dala erabillia". Bedi. ¿Baiñan kultura urrikoak izan ote dira, Larramendi, Kardaberaz, Mendiburu, Mogel..., eta gaur egun, —gure idazle bizi bikaiñik aipatzeke—, Azkue, Orixe, Lizardi, Lauaxeta, ta Lekuona bezalako gizonak? Kultura murritzekoa ote da orrelako gizon oiek erabillitako euskera?

—3.ª: "Antziñate artan, "H"a, asko erabilli zala gure larrukietan". Bai. Baiñan ori diotenek oso asti motza erabilli dute larruki oiek azterketan, eta, orregaitik, "H"ak larruki zarretan izan zuan eginkizuna usmatu ere gabe ari zaizkigu mintzatzten. Ainzuzen orixe da, Euskerazaintza izeneko aldizkari ontan daramagun azterketagintzaren elburu nagusia: Larruki oietako "H"aren zergaitia zintzo ezagutzera iritxi aal izatea.

—4.º: "H"a bearrezkoa dala Euskera Bateratu batean". Zertarako? Ori esatea, Euskeraren egiazko BATASUNA zertan datzan ez jakiteaz gaiñera, "H"a geien-geien-geiengoaren Euskerarentzat zenbaiteraiñoko eragozpen izugarria dan ez ezagutzea ere bada. Eta jakiña, geiengoaren euskera iltzen ba'da, bigaramonerako illik izango da, orain ere eriotzara-bidean gurea baiño askoz azkarrago dijoan gutxiengoaren euskera. Orregaitik esan zuan ain zugurki Lafitte'k Arantzazu'n: "Gu urpera goaz. Ez zaitezte urpera dijoan ontzi batera sartu".

"H"a, Euskerarentzat ezeze, eragozpen aundia da, izki ori agoskatzen ez duten erderentzat ere. Bedi, lekuko neronekin eta nere millaka ikasleekin gertatua:

Gazteiz'ko Elizbarrutjaren Politeknik-Istitutoa ez da auntzaren gauerdiko eztula. Jorrail ontan bertan ikastetxe ortan ikasten ari diran neska-mutil gazteak 3.738 dira. Bá, ikastetxe ortan egon naiz ni irakasle 34 urtez, egunero 4 edo 5 irakast-ordu nintuala. "H"aren eta "V"arekin nere ikasleek zeukaten borroka garaitu eziña ikusita, izki guztiak agoskatzea erabaki nuan, borroka ortan nere neskatx eta mutil aiei lagundu naiez: "Jabía una fvez un jombre que tenía un hijo"... Alperrik. Len bezaian baldarra jarraitzen zuan gazte aien idazkerak. Irakasleen illeroko billeretan eskatu eskatzen nien nere irakas-kideei laguntza. Alperrik. Ez bait zidan iñork deus erantzuten. Aspertuta, "Jaunandreak, —esan nien bein—, guztiok erdaldunak zerate, eta ongi eskolatuak. Ez

ote zerate zuen izkuntzaren "H" a ta gaiñerako izki guztiak era egokian agoskatzeko gauza"? Eta au da aietako batek erantzun zidana: "Ez. Ez gera gauza, zuk nai duzun bezala, orrela, bat-batean, ez "H" guztiak agoskatzeko. Eta ez zaitetz arrotu. Zuri ere, ori egün aal izateko, latiñak laguntzen bait dizu. Guk, ordea, latiñik ez dakigu". Andre, Andereño ta Jaun aiek guztiak, lizenziatuak ziran; eta beren arteko bat edo beste, doktoreak!

***

Arana Goiri, Azkue, eta Euskaltzaindi zar bikain ari eskerrak, ezerezturik geneukuan guk, euskeraren ikasketa errezaren onerako, "H"aren eragozpena. Eta, baita "V"arena ere.

"V"arenak ezerezturik jarraitzen du. Ez dakit zergaitik; "H" a, lengo zarrak erabilli zutelako idatzi bear ba'da, lengo zar aiek "V" a ere ugari erabiltzen bait zuten. Adibidez, "Vizi, "Vilintx", "Vertsolari", eta orrelako beste asko aurkituko dituzu Arana'tar Sabin'en aurreko paperetan.

"H" a da, arin eta errez euskeraz idazten eta itzgien ikasteko, izan daitekean eragozpenik okerrena. Bá, orra non sortzen digun orain Euskaltzaindi berri ganoragabeko onek, ezerezturik genduan eragozpenik makurren ori!

"H" a eragozpen? Izugarrija gaiñera! Nere latiña ta guzti gaur ez bait nintzake irakasle-egunetan egiten nuana birr-egj'teko gauza izango. Amar urte daramazkit bá, egunero bederatziren bat orduz euskera bakarrik idazten. Eta, orren ondorioz, zerbait gazteleraz idatzi bearrean aurkitzen naizenean, "V" a ta "H" a noiz erabilli bear diran aztutzen ari zaidala ederki oartzen bait naiz!

Solasaldi luze au bukatzeko, bedi au nere azken itza: Euskera il-zorian daukagulako, ez dezaioGUN gelditzen zaion arnasondarra eragozj lezaiokeanik ezer gaiñera jaurti. Alderantziz, egin dezaioGUN al dugun guztja bere arnasketa zail moteldua errezagotzeko, ta errezagotuz bizkortu, indartu, ta bein betirako sendotzeko.

Ortarako, euskeraz idaztean, erabilli dezagun idazketa argitu ta irakurketa erreztu dezakean guztia, eta kendu dezagun j'dazketa ta j'rakurketa zailagotu dezakean guzia.

Eta, oroi dezagun "H" dala euskerari gelditzen zaion eragozpenik okerrena, eragozpen bakarra, ta nekagarriena, ta alperrikakoena.

***

"H"aren erabilketa ez da euskeraren j'dazkeran, sinistuerazi izan diguten bezain "betikoa". Apika dokumenturik zarrenetan agertu ere agertzen zaigun. Gero, XI mendez gero, asiko zaigu ugaritzen eta ugaritzen, laterazko dokumentu zar aietara sartuta, lateraren eraz idatzitako euskal-izenetan. Zergaj'tik ote XI mendez geroko "H"en ugarj'tze ori? Ez dakit. Oraingoz ez zait arrazoi bat besterik etortzen lumaren punttara: Lumalari zar aien arrokeri kokoloa, ots, "H"ak ugari sartuz kultura aundiko gizonen itxura egiten zutela uste izatea.

Bat bakarra da VIII mendeko larrukia. Gure dokumenturik zarrena. 759'ko Jorraillaren 24'ekoa. Larruki ortan ere "H" bat agertzen zaigu, baiñan giza-izen batean datorrelako, guk darabilkigun arazo ontarako oso garrantzi txikiko "H" a, giza-izen oiek gejenak erdiaroan atzerritik etorriak izaten ziralako.

"HURRACA hic roborabi" ("Ñik, Urraka'k, emen izenpetu dut") irakurri deza-kegu larruki ortan. Baiñan izen ori bera, eun unte geroago "H"rik gabe ikusiko

duzu: "URRACA regina". Aurreneko Urraka ura, gaur Errioxa dan lurraldeko lekaima bat zan; bigarren au, Leon'go erregiña.

URRAKA ori ez ote da euskal-izena? Gaur, gazteleraz, "urraca", euskeraz "mika" esaten zaion egaztiño zuri-beltx ori da. Baiña mende aietan gaztelerarik ez zan, eta izen ori zeramaten bi emakume aietatik, euskalduna zan ezpairik gabe lekaima, eta leondarra erregiña, baiñan Gaztelerrian jaioa, Fernan Gonzalez Gaztela'ko Kontearen alaba, ta IX mendearen azken-aldera euskaldunak ziran oraindik Araba'tik bereizi-berria zan Gaztela txiki artako konteak. Itzaren itxurak, URRRA-KA, euskalduntasuna adierazten digula dirudi. Urraki da, Gipuzkoa'n, Goiaz gaiñeko mendi baten izena.

* *

Sar gaitezen IX mendera. 12 dira mende ortako larrukiak Kukulla'ko larruki-taldean. 12 oietatik 7, batere "H"rik ez dutenak dira, naiz toki-izen eta giza-izenez beterik egon. Ikus ditzagun bá "H"ren bat badakarkiten beste 5'ak.

800'garren urteko Iraillaren 15'ekoa dugu larruki oietan aurrenekoa. Giza-izen bat, "Handaliscus", eta toki-izen bat, "Elhain", damaizkigu "H"z "apainduta"

Mena Araneko erri ta jendeetaz itzegiten digu larruki orrek, eta 800'garren urtean, IX mendearen astapen ber-berean, euskalduna zan Mena'ko aran eder ura. Euskaldunak ditugu, beraz, bi izen oiek ere. Zer ote dira?

HANDALISCUS, dokumentuaren azkenean lekukotza egiñez izenpetzen duan gizaseme menatarren baten izena. Nominatibu-eran dago, eta "izena" ez baiña adjetibu edo "izenondokoa" dala dirudi: "Andalitarra" edo "Andaletarra" edo "Andalatarra" edo beste orrelako zerbait.

"Anda"z asten diran jzenak, Araba'koak bakarrik, "Anda" beraz gaiñera, 22 damaizkigu Gereñujko Loperena'tar Jerardo'k, eta izen oien artean "Andala" eta "Andalen"2.

"Handaliscus" itzak ez du "H" bat eramateko batere arrazoirik. Larruki zarretan "H"aren eginkizuna, atzerritiko karta-jokuetan

"komodiñak" izan oi duan eginkizunaren antzekoa da: Beste izkj baten tokian jarria, izki orren nortasuna artuz, izki orren soiñua ematea. Ez ordea beti. Batzuetan "H" a, lumalari baten txolinkeri utsa besterik ez bait da.

ELHAIN. Orrela dator "gotiarra" esan oj zaion Kukulla'ko Larrukien idaztian. "Galitarra" esaten zaionak ordea ELHAN dakar idatzirik izen ori bera. Nasketa oiek zer erakusten diguten? Euskerari-buruzko larrukietan ezin dezakegula itxu-itxuan uste on aundiegirjk ipiñi!!!3

² Gerardo López de Guereñu: "Toponimia Alavesa". Bartzelona, 1989.

³ Bi laurriki sortan gorde dira Kukulla'ko dokumentuak. "Becerro", "Zekorra", esan oi zaio sorta oietako bakoitzari, zekor-larruan idatzi zalako. "Becerro Gótico", izen eman zaio bietako bati, "Becerro Galicano" besteari. Aurrenekoa, "Goitarra", galdua dugu, eta XVIII mendean egindako bere kopi bat da gugana Iritxi dana: Bate-re arrazoirik gabe, soilki Minguela'k bere idaz-lanetan erabilli zualako, "Colección Minguela" ere esaten zaio kopi orri, eta ori da, "sin advertirlo" (Obieto) Luziano Serrano Silosiko Abata beneditarrak bere "Cartulario de San Millón de la Cogolla"n (Madrid 1930) argitaratu zuana. Bestea, "Galitarra", AntonIo Ubieto Arteta Balentzi'ko Unibersitateko irakasle ongi ezagunak argitaratu digu: "Cartulario de San Millán de la Cogolla".

Itz ortako "H" a, ezpairik gabe dugu "komodin". "G" baten tokian dago eta "G" orren nortasuna artzen du. Elhain, beraz, ELGAIN dugu; Elhan, berriz, ELGAN

Bi izen oietatik ¿zein izan daitekean eskierrena? Menatarrak Autrigoiak zirala, eta Karistiarrak bezala aiek ere "GAN" esaten zutela Bardulitarrok eta Basakoiek "GAIN" esaten dugun itza kontuan arturik, ELGAN izanen zala dirudi tokiaren izen jatorria.

Barkatu: "L"-osteko "Ha", geienetan, beste "L" bat izan oi da. Baleike, beraz, "Elhain" ura "ELLAN", eta beste "Elhan" ura "ELLAN" izatea. Guereñu'ren liburuan aurrizki ori daramaten izenek, geienek "L" bakar batekin daramate ("Elan-zarra", "Elan-o", "Elan-zal", "Elanzabal seguruaski", "Ela(n)-ostea", "Elagorri", "Elajaurra", "Elamendi", "Elarabide", "Elarola", "Elarro", "Elauri", "Elaiatusabela"...). Badira bi LL daramazkitenak ere: ("Ellacuri" Llaudio'n, "Ellabeia" Arroiabe'n); ni, berriz ziurki usterik nago, antziña artako euskaldunek "LL"ren doiñu goxoa guk baiño askoz eta askoz geiago erabiltzen zutela. "L"aren atzetik "H" a toki-izenetan ainbat aldiz aurkitu izateak, eta toki-izen oietatik asko oraindik "ll"z esanik entzun izateak eraman nau uste orretara. Alare, oraindik azterketa geiagoren bearrean aurkitzen naiz iritzi zurraro bat eman ahal izateko.

* *

- 853'ko Uztaillaren 4'koa dugu urrengo "atxedun" larrukia: "De monasterio Sancti Martini de Jhania partis Mene": "Mena-aldean Jhania'ko Donemartiñ'en lekaidetxetik. Dakusazunez, Autrigoitarren lurraldean jarraitzen dugu.

"JHANIÀ" ori zer ote da? Esan dezagun beste oren aurretik, bai idazti gotiarrean bai galitarrean "Jhania" ori dokumentuaren izenburuan datorrela, ez dokumentuaren gorputzean, eta izenburu oiek askoz geroago idatziak izan zirala. Ori gogoan gordez, esan dezagun orain bi gauza izan daitekeala izen ori:

Izan daiteke "IGANIÀ", lateraz "J" eta "l" bata bestearekin errez trukutzen ziralako, eta "NI", dakigun bezala, erdiaroko jende aiek "Ñ" agoskatzen zituztelako.

Izan daiteke "IMANIÀ" ere, dokumentuaren gorputzean "Jhania"rik agertzen ez dan bazala "Imanna" bat, bai, agertzen bait da; eta "NI" bezala "NN" oiek ere "Ñ" agoskatzen bait zituzten.

"Jhania"ren "H" a nola sortu ote zan? Dokumentuaren gorputzeko "Imanna"ren "M" a, izenburuaren idazleak "H" zala uste izan zualako. Errezak bait dira eta oso maiz gertatzen diranak, larruki zarren irakurketan orren antzeko irristaldiak.

Larruki auetako tokj-izenen etimologiaz mintzatuak gera-ta, zillegi bezaigu bein esana birr-esaten ez astea.

* * *

HUZUZA: 869'ko Orrillaren 2'an idatzia izan zan larrukiak damaigun toki izena: "Sancti Jacobi et Johannis de Huzuza". Orrela idazti gotiarrean. Galitarrean ordea, "Sancti Iacobi et Sancti Iohannis de HUZIRZA".

Oartu al zera nola dauden bi idazti oietan "J" ta "l" bata bestearekin trukaturik?

Guri ordea, orain, "gotiarra"ko Huzuza eta "galitarra"ko Huzirza oiek ajola zaizkigu. Biak erri bat beraren izenak dirala, ezbaiean ipiñi ez daitekean gauza da, berealaxe ikusiko dugun lez. Bi izen oietatik zein ote dago ongi idatzia? Huzuza, zalantzarik gabe:

Orrela bait dio "gotiarra"ren esaldi osoak: "Sancti Johannis de Huzuza, Uzuza de sursum eta Uzuza de deorsum": "Huzuza, Uzuza goiko eta Uzuza beeko Donibane".

Eta ori bera egiten bait egiten bait du "galitarrak" ere: "Sancti Iacobi et Iohannis de Huzirza, Uzuza de sursum Uzuza de orsum".

Eta lerro batzuk aurrerago, bi Uzuza goikoa eta beekoa batean aipatuz, onela diote bi idazkerek, gotiarrak eta galitarrak: "Fenstero abbas de Sancti Iacobi ("Jacobi" gotiarrak) de UZUZAS": "Fenstero, bi Uzuza'etako Jakoba Donearen (lekaidetxeko) Abata".

Dakusazunez, bein bakarrik "Huzirza", beste bein "Huzuza" eta lau aldiz "Uzuza", eta izenburuan ere Uzuza esaten bait da, erri Autrigoitar aren egjazko izena UZUZA zala esatera bearturik aurkitzen gera.

"H" a seguruaski beranduago sartua izanen du. Ez bait dugu beifere aztu bear Ubieto Arteta'k damaigun oarpen auxe: "He insistido reiteradamente que la documentación de San Millán de la Cogolla contiene abundantes falsificaciones, sobre todo en los textos más antiguos" (op.c.6).

* *

Egunaren eta illaren aipurik gabe 871'an idatzitako larruki batek "H" duten izen dakarzkigu: Ereihehi, eta Helhorriga "zekor gotiarrean" eta Ereihehi ta Belé horiga "galitarrean".

Larruki ontan aipatzen diran erri guztiak arabarrak dira; geienak Araba'ren ipar-iparrekoak, an bait dago, gaur Akosta eta orduan Okoizta esaten zitzaion erriko Donebixente'ren lekaidetxea, eta an bait daude, baitare, lekaidetxe orri Bibere Araba'ko lenen gotzaiak eta gotzai onen aide ta lagunek egindako emaitzarik geienak. Emaitza oien berri emateko izan zan berriz idatzia larruki au.

EREIHEHI "...ubi iniciat via zatica sub defesa Ereihehi" gotiarrean, eta "ubi iniciat Biazatica sub defesa Ereihehi" galitarrean.

HELHORRIGA, gotiarrean: "et de Spino abbate Helhorriga". BELHORRIGA, galitarrean: "et de Spino abbate Belhorriga".

Itz oien etimologiaz itzegiña naizela badakit. Ez naiz oroitzen zer esan nuan. Zana zala orduan esana, aitortu dezadan orain apalki "H" guzti oien izateko-arrazoirik ez dedala ezagutzen. Alare:

- Ziur nago ez dirala IX mendekoak. Askoz geroago sartua dirala.
- Ziur nago, baitare, ez dirala sekulan esan "J"ren doiñuz agoskatuak izan. Ez dala sekulan, itz ojek "EreiJeJi", "JelJorriga" edo BelJorriga" agoskatu dituanik izan.
- Ziur nago Helhorriga eta Belhorriga erri bat beraren izenak dirala, berdiña bait dute biek "kontesto" edo ingurubira: "de Spino Abbate" arras ulerkaitz ori. Baiñan guzti ortaz mintzatuak gera.
- Ziur nago, -larruki zarretako "H" a batzuetan edergajllu uts eta beste batzuetan "komodin" bat izaten dala ondo dakidalako-, "Ereihehi" orren bigarren "H" ori "G" izkiaren lekuan dagola: "Ereihegi" dala, beraz, izen orri egin bear zaion lenen irakurketa.

- Ez nago ziur, ez orixe, baiñan itz orren beste "H" orrek ere, edergaillu utsa ez dirudianez, komodin bat izan bear dualako, "Ereihegi" ori EREÑEGI biurtu dezakegula iduritzen zait. Zergaitik? "H" ori, larruki onek izan dituan kopilari ugarietatik gaizki ikusi ta gaizki idatzitako "N" bat izan daitekealako, eta geienetan "NI" k baiñan baita batzuetan "IN" k ere "Ñ" ren doñua izaten dutelako. Bedi guzti ori, oker ibilli nindekealako bildur aundiz esana.

Araba'n badugu bere izenean aurrizki ori bera daraman erri txukun bat, au ere batzuetan "H" z eta beste batzuetan "H" rik gabe idatzia izan dana: Ereña.

- Ziur nago baitare, "Helhorriga" ren bigarren "H" a eta "Belhorriga" ren bakarra, biak "komodin" bat bera dirala, "L" aren tokian dagoana, eta, beraz, "LH" oiek "LL" agoskatu bera dirala: "Bellorriga", "Hellorriga".

- Ziur nago baitare, aski ziur beintzat, "Hellorjga" ren lenen "H" a apaingarri uts reta geldo oietako bat dala. Orrela, izen ori ELLORRIGA biurturik gelditzen zaigu.

* *

VIII eta IX larruki kukullatarretan aurkitzen diran "H" en azterketa zan nere gaurko eginbearra. Emen duzu bá "H" oien azalpen orokorra: Orrenbeste larrukietan ainbeste ta ainbeste giza-ta-toki-izen artean, SEI, (16!) "H" ttontto bakarrik. Eta SEI oietatik BI, gure asrnoetarako ain garrantzi aundirik ez duten giza-izenak. LAU, beraz, LAU bakarrik, mende guzjan, toki-izenetako "H" ak. Eta LAU oiek ez, seguruaski, IX mendean sartuak, ez; askoz geroago baizik.

- 1.ª: Larruki ontan "H" z, Baiña ia beti "H" rik gabe idatzia izan dan URRAKA eme-izena. Beste lau aldiz agertzen da Kukulla'ko larrukietan izen ori, Urraka, eta beti "H" rik gabe.

- 2.ª: Muturrean, mendeak-zear norbaitek noizbait edergaillu ttontto ori sartu zion HANDALISCUS. Edergaillu ttonttoa; bai bait dira beste 22, Kukulla'ko larrukietan, "AND" izkiez asten diran toki-et-giza-izenak, eta bat bakarrik ez atxedunik.

- 3.ª: ELHAIÑ edo ELHAN. Noizbait bi era ezberdiñez irakurria -eta idatzia- izan zan toki-izena.

- 4.ª: Au ere noizbait bi era ez berdiñez ("Huzirza", "Huzuza") irakurri ta idatzia. Eta, gaiñera, dokumentu bat bereko lerro berean "H" z eta "H" rik gabe idatzia. HUZUZA, bein; UZUZA eta UZUZAS, besteetan.

- 5.º: Ñondik ortza sartzerik ez duan EREIHEHI. Ereñegi, agian?

- 6.º: Ñoizbait gaizki irakurri eta okerrago idatzia izandako beste tokj-izen bat: "Helhorriga" "Belhorriga". "L" ren atzeko "H" ren zeregiña ulert-erreza dugu. Bestea, bera ere ong; ezaguna dugu edergaillu tentela.

Agur irakurle, eskuetan daukazun zenbaki onen urrengoan, VIII eta IX mendeetako euskaldunek gurtzen zituzten Doneetaz mintzatuko gera, Jainkoa lagun.

Latiegi'tar Bixente